

## بررسی تأثیر گزارش تفریغ بودجه بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی

شهرام اشراق<sup>۱</sup>

سعید امام‌قلی زاده<sup>۲</sup>

ابراهیم عباسی<sup>۳</sup>

تاریخ دریافت: ۹۵/۷/۴

تاریخ پذیرش: ۹۶/۹/۲۸

### چکیده:

تصمیم‌گیری، عبارت است از پیش‌بینی و ارزیابی نتایج از راه‌حل‌های موجود و انتخاب قطعی یک‌راه حل برای رسیدن به هدف. سبک‌های مختلفی برای تصمیم‌گیری وجود دارد که می‌توان آن‌ها را در دو گروه تصمیم‌گیری منطقی و تصمیم‌گیری احساسی، موردنظر قرارداد. مسئله اساسی تحقیق حاضر، نحوه تأثیرگذاری این گزارش بر روند تصمیم‌گیری نمایندگان مجلس، می‌باشد و سعی گردیده است که با تبیین این موضوع، اولاً کارایی گزارش تفریغ بودجه در تدوین قوانین کشور روشن شود و دوماً، بینش بیشتری در خصوص عوامل مؤثر بر تصمیمات مجلس حاصل گردد. جامعه آماری تحقیق حاضر، نمایندگان دوره نهم مجلس شورای ایران می‌باشند. نتایج نشان داد که گزارش تفریغ بودجه در زمینه میزان منابع و مصارف، میزان شفافیت بودجه و حوزه نفت و گاز برای نمایندگان دارای اهمیت بوده و در تصمیم‌گیری‌های آن‌ها تأثیرگذار بوده است. این در حالی است که مطابق با یافته‌ها، گزارش تفریغ بودجه در زمینه حوزه پولی و بانکی و در زمینه هدفمندی یارانه‌ها، تأثیر معناداری بر تصمیمات نمونه آماری تحقیق نداشته است. درنهایت، یافته‌های آزمون رتبه‌بندی حاکی از این می‌باشد که از دیدگاه نمونه تحقیق گزارش تفریغ بودجه در زمینه میزان شفافیت بودجه، دارای بیشترین اهمیت می‌باشد. در همین راستا، گزارش تفریغ بودجه در زمینه حوزه پولی و بانکی، دارای کمترین اهمیت بوده است.

**کلمات کلیدی:** گزارش تفریغ بودجه، دیوان محاسبات، مجلس شورای اسلامی، تصمیم‌گیری

۱- کارشناس ارشد مدیریت دانشگاه آزاد اسلامی - نویسنده مسئول - پست الکترونیک: mahdi.eshragh@yahoo.com

۲- استادیار - دانشگاه، شمال، دانشکده علوم انسانی، گروه مدیریت

۳- دانشیار - گروه مدیریت دانشگاه الزهرا

□ مقدمه

امروزه، یکی از مراکز اصلی تصمیم‌گیری کلان در نظام‌های سیاسی جهان، مجالس آن‌هاست؛ محصول فعالیت این مجالس قانون‌گذاری، تصمیمات آن‌ها، یعنی وضع قوانین و نظارت است که عموماً توسط قوای دیگر به اجرا گذرده می‌شود. به دلیل پیچیده شدن موضوعات و مسائل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، علوم تصمیم‌سازی<sup>۴</sup> اهمیت و پیشرفت بسیاری پیدا کرده است. از جمله مراکز اصلی تصمیم‌گیری کلان در نظام‌های سیاسی امروز جهان، مجالس قانون‌گذاری است؛ از طرفی، به دلیل اهمیت تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری بررسی نقش ابزارهای مؤثر و دخیل امر تصمیم‌گیری اهمیت زیادی یافته است (هوانگ چینک لیا،<sup>۵</sup> ۲۰۰۷). شناخت شاخص‌های مؤثر بر کارایی مجلس در واقع به شناخت علل موفقیت و عدم موفقیت مجلس منجر می‌گردد که با شناخت این علل، می‌توان به راهکارهای مناسبی برای افزایش کارایی و اثربخشی تصمیمات متخذه توسط نمایندگان مجلس رسید (هوانگ چینک لیا، ۲۰۰۸). در این پژوهش، حاصل یک کار تحقیقی که برای تعیین و تأثیر گزارش تفریغ بودجه بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی ارائه می‌شود؛ که با بررسی‌های انجام‌شده چنین به نظر می‌رسد که برای بررسی تأثیر گزارش تفریغ بر کیفیت تصمیمات متخذه از سوی نمایندگان مجلس شورای اسلامی، تابه‌حال فعالیت علمی منظمی، صورت نپذیرفته و عمده نقادی‌ها از دیدگاه سیاسی و اجتماعی و یا جناحی و ژورنالیستی بوده است.

در حکومت‌های دموکراسی، نظارت پارلمانی بر درآمدها و هزینه‌های مملکتی یک اصل مسلم تلقی می‌شود و قانون‌گذار خود را محق و موظف به نظارت و کنترل بودجه مصوب خود می‌داند که این نظارت را در جریان اجرای بودجه و همچنین پس از خاتمه سال مالی اجرا می‌نماید (پژویان، ۱۳۷۵). قوه مقننه با استفاده شیوه‌های نظارتی خاص، قوه مجریه و اعمال آن را تحت نظارت قرار داده و بدین‌وسیله تا حدود زیادی قدرت بیش‌ازحد آن را کنترل می‌نماید. در ایران حق نظارت بر اجرای بودجه توسط نمایندگان مجلس از دوره مشروطیت آغاز گردیده است (شبییری، ۱۳۸۷).

دیوان محاسبات کشور به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای نظارتی، وظیفه نظارت بر اجرای قانون بودجه کشور و بررسی رعایت مفاد آن از جنبه‌های مختلف را بر عهده دارد. این فرآیند نظارتی، درنهایت در قالب گزارش تفریغ بودجه به مجلس ارائه‌شده و مبنای تصمیم‌گیری نمایندگان در خصوص دخل و خرج کلی کشور و تصویب بودجه‌های سال‌های آتی خواهد بود. بنابراین، هدف اساسی تحقیق حاضر، بررسی تأثیر گزارش تفریغ بودجه بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی می‌باشد.

از تفریغ بودجه تعریف قانونی نشده است ولی با توجه به آنچه در قوانین و مقررات و فرهنگ لغات آمده است می‌توان تعاریف زیر را در مورد تفریغ بودجه عنوان نمود. در فرهنگ‌های فارسی عمید و معین تفریغ به معنای فارغ ساختن، پرداخته کردن، آماده کردن و خالی کردن ظرف آمده و در لغت‌نامه دهخدا تفریغ حساب واریز کردن حساب و فارغ شدن از آن معنی شده است که در عمل

4-Decision making

5- Hwang ching-lia

نیز تفریح بودجه چنین کاربردی دارد. دیوان محاسبات نیز که متولی ارائه این گزارش است، تعاریفی برای تفریح بودجه ارائه داده است. (۱) تفریح بودجه نتیجه نهایی نظارت بعد از خرج است. (۲) تفریح بودجه یک نوع حسابرسی کلی عملیات مالی دولت است. (۳) تفریح بودجه نشانگر درجه تطبیق یا عدم تطابق عملیات انجام‌شده توسط دولت بر مبنای محاسبات پیش‌بینی‌شده است. (۴) تفریح بودجه نظارت قوه مقننه نسبت به دخل و خرج کشور است. (۵) تفریح بودجه بررسی سرنوشت هر ریال درآمد کشور در مجرای که برای خرج آن پیش‌بینی‌شده می‌باشد (حسینی عراقی، ۱۳۸۵).

در نهایت می‌توان تفریح بودجه را این‌گونه تعریف کرد که تفریح بودجه به فرآیند تسویه بودجه از طریق تطبیق اطلاعات صورتحساب عملکرد تهیه‌شده توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی با اطلاعات تهیه‌شده توسط دیوان محاسبات کشور و تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از آن اطلاق می‌گردد. تفریح بودجه به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم مدیریت عمومی جامعه نقش فوق‌العاده‌ای در انعکاس عملیات گذشته دارد و مهم‌ترین منبع اطلاعات برای برنامه‌ریزی‌های آینده می‌باشد. با توجه به اهداف تفریح بودجه می‌توان گفت تفریح بودجه به‌عنوان یکی از ابزارهای بسیار مهم مدیریت عمومی جامعه، نقش فوق‌العاده در کنترل عملیات گذشته دارد. همچنین یکی از منابع بسیار مهم اطلاعات برای برنامه‌ریزی‌های آینده می‌باشد. تفریح بودجه نه تنها از نظر کمی، اعتبارات مصوب را با هزینه‌های انجام‌شده کنترل می‌نماید، بلکه از نظر کیفی نیز می‌بایست توانایی یا عدم توانایی دولت را در انجام وظایف خودارزیابی کند. ضمناً به‌صورت تابلویی از امکانات مختلف جامعه و همچنین مشکلات و کمبودها، مسئولین را در برنامه‌ریزی‌های آتی راهنمایی می‌نماید (شپیری نژاد، ۱۳۸۷). امروزه یکی از مراکز اصلی تصمیم‌گیری در نظام‌های سیاسی جهان، مجالس آن‌هاست. محصول فعالیت این مجالس قانون‌گذاری، تصمیمات آن‌ها، یعنی وضع قوانین و نظارت است که عموماً توسط قوای دیگر به اجرا گذارده می‌شود. به لحاظ اهمیت تمرکز تصمیم‌گیری کشور در مجلس، هر چه کارایی این قوه مهم در نظام سیاسی کشور بهبود یابد، مسلماً تمامی فعالیت‌های نظام در حال و آینده و ابعاد گوناگون سیاست‌های داخلی و خارجی کشور نیز تأثیر پذیرفته و بهبود می‌یابند. یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر ساختار تصمیم‌گیری، اطلاعات است و این در حالی است که گزارش تفریح بودجه سالانه کشور، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اطلاعات ارائه‌شده به مجلس جهت تصمیم‌گیری‌های آتی است. در واقع، مخاطب اصلی گزارش تفریح بودجه، مجلس شورای اسلامی می‌باشد. بنابراین، مسئله اساسی تحقیق حاضر، نحوه تأثیرگذاری این گزارش بر روند تصمیم‌گیری نمایندگان مجلس، می‌باشد و سعی می‌شود که با تبیین این موضوع، اولاً کارایی گزارش تفریح بودجه در تدوین قوانین کشور روشن شود و دوماً، بینش بیشتری در خصوص عوامل مؤثر بر تصمیمات مجلس حاصل گردد. هدف از تحقیق حاضر، بررسی تأثیر گزارش تفریح بودجه بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی می‌باشد. با توجه به مباحث فوق، مسئله اساسی تحقیق حاضر این است که گزارش تفریح بودجه چه تأثیری بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی دارد؟

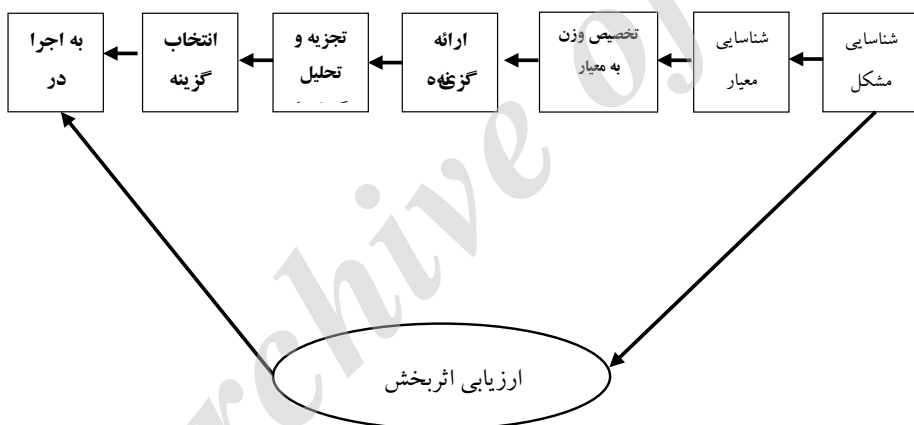
## □ مبانی نظری تحقیق

### تصمیم‌گیری

تصمیم‌گیری اولین وظیفه هر مدیر است. عمل تصمیم‌گیری در اداره امور سازمان‌ها به‌قدری مهم است که برخی نویسندگان سازمان را شبکه تصمیم و مدیریت را عمل تصمیم‌گیری تعریف کرده‌اند. هربرت سایمون تصمیم‌گیری را جوهر اصلی مدیریت می‌داند. دریافت تصمیم‌گیری را قلب سازمان و مدیریت تلقی می‌کند (اعرابی و پارسائیان، ۱۳۹۱).

نیومن کیفیت مدیریت را تابع کیفیت تصمیم‌گیری می‌داند و مدعی است که تصمیم‌گیری به‌تنهایی مهم‌ترین وظیفه مدیر است. پیتر دراگر بیان می‌دارد: تأکید مدیریت آینده بر فراگرد تصمیم‌گیری و درک این فراگرد است. همه مدیران با فراگرد تصمیم‌گیری سروکار دارند، زیرا حرفه آن‌ها چنین اقتضا می‌کند (اعرابی و پارسائیان، ۱۳۹۱).

شکل ۱: فرآیند تصمیم‌گیری



## □ مبانی قانونی تفریغ بودجه

اصل ۵۵ قانون اساسی: در اصل ۵۵ قانون اساسی آمده است که دیوان محاسبات حساب‌ها و اسناد و مدارک مربوط را برابر قانون جمع‌آوری و گزارش تفریغ بودجه هر سال را به انضمام نظرات خود به مجلس شورای اسلامی تحویل می‌نماید این گزارش باید در دسترس عموم گذاشته شود. لذا به‌موجب این اصل تهیه گزارش تفریغ بودجه به عهده دیوان محاسبات کشور می‌باشد. درحالی‌که قبل از انقلاب و تصویب قانون اساسی در ۱۳۵۷ تفریغ بودجه در قانون اساسی جایگاهی نداشت و به‌موجب مواد ۷۸ و ۷۹ قانون محاسبات عمومی مصوب ۱۳۴۹ وزارت دارایی مکلف بود که لایحه تفریغ بودجه هر سال مالی را تا پایان آذرماه سال بعد تهیه و به دیوان ارسال کند و دیوان نیز مکلف بود ظرف سه ماه لایحه مزبور را رسیدگی کرده و عین لایحه را همراه نظرات خود به دارایی برگرداند

تا وزارت مزبور ظرف ۱ ماه لایحه تفریح بودجه را به مجلس شورای ملی تقدیم داشته و محاسبات یک دوره مالی تصفیه و تفریح می‌شد اولین لایحه تفریح بودجه در سال ۱۳۳۶ و آخرین آن مربوط به ۱۳۵۲ می‌باشد (مرکز تحقیقات و برنامه‌ریزی دیوان محاسبات کشور، ۱۳۸۸).

### □ اهمیت گزارش تفریح بودجه در تصمیم‌گیری

نظارت مجلس شورای اسلامی به‌عنوان مرجع وضع قوانین و اطمینان از اجرای قوانین موضوعه به‌نحوی که به تصویب رسیده‌اند و تحقق اهداف موردنظر تنها با در اختیار داشتن یک دستگاه نظارتی محقق می‌گردد که کلیه فعالیت‌های دولت را به‌طور علمی، سامانمند و مستمر مورد رسیدگی قرار داده و نتایج حاصله را به‌این‌علت که عملاً بر کلیه فعالیت‌های دولت نظارت دارد و در جریان کم و کیف فعالیت‌های انجام‌شده قرار می‌گیرد مستنداً و مستدلاً که مهم‌ترین و اساسی‌ترین آن گزارش تفریح بودجه هست، به قوه مقننه گزارش نماید. (مؤمنی، ۱۳۸۹).

البته به دلایلی گاهی اوقات ارسال صورت‌حساب‌های بعضی از دستگاه‌های اجرائی در خارج از زمان‌بندی مندرج بوده یا به‌طور کل به دستگاه‌های ذیصلاح کنترل‌کننده بودجه ارسال نمی‌شود که بر اساس بند ۱ ماده ۴ قانون تفریح بودجه کل کشور سال‌های پس از انقلاب به‌صورت حساب نداده، گزارش می‌شوند. این تأخیر موجبات تأخیر در تهیه و تنظیم لایحه تفریح بودجه و ارسال آن به مجلس شورای اسلامی و همچنین عدم اطلاع‌رسانی به‌موقع و دقیق برای برنامه‌ریزی‌های مالی و کنترل قوه مجریه از عملکرد دستگاه‌های اجرائی می‌شود. این تحقیق به بررسی عوامل و علل تأخیر در تهیه و تنظیم و ارسال صورتحساب‌های اعتبارات تملک دارائی‌های سرمایه‌ای توسط ذی‌حسابان دستگاه‌های اجرائی می‌پردازد (حسینی عراقی، ۱۳۹۰).

### □ رابطه تخلفات مالی دولت و گزارش تفریح بودجه

گستره تخلفات مالی حوزه وسیعی را در برمی‌گیرد که در این میان از عدم رعایت قوانین و مقررات مالی، سایر تخلفات مهم از قبیل اختلاس، جعل اسناد، ارتشاء و تبانی در معاملات دولتی، مداخله در معاملات دولتی و را می‌توان نام برد لیکن موضوع تخلفات مالی که منجر به وقوع تخلف در دستگاه‌های دولتی می‌گردد از طریق دیوان محاسبات کشور برای رسیدگی به مراجع صالح قضایی احاله می‌گردد. در ماده ۱۰۴ قانون محاسبات عمو می‌کشور مصوب شهریور ۱۳۶۶ نیز دیوان محاسبات کشور ملکف است: «چنین آمده است (مطابق اصل ۵۵ قانون اساسی) با بررسی حساب‌ها و اسناد و مدارک و تطبیق با صورتحساب عملکرد سالانه بودجه کل کشور نسبت به تهیه گزارش تفریح بودجه سالانه اقدام و هر سال گزارش تفریح بودجه سال قبل را به انضمام نظرات خود به مجلس شورای اسلامی تسلیم و هر نوع تخلف از مقررات این قانون را منتهی» «رسیدگی و به هیئت‌های مستشاری ارجاع نماید (متنی نژاد، ۱۳۹۱).

### □ رابطه نظارت پارلمانی و پاسخ‌گویی در قالب تصمیمات

با تعمق در قانون اساسی مشاهده می‌شود به‌روشنی نقش نظارت پارلمانی از طریق دیوان محاسبات و کنترل در اجرای بودجه به تصویر کشیده شده است. با توجه به اهمیت و تأکید بسیار زیادی که در ادبیات مدیریت دولتی و مالی جدید به شفافیت، کنترل و پاسخگویی مسئولین رایج گردیده است و حق دانستن و پرسیدن از حقوق به رسمیت شناخته‌شده ملت محسوب می‌گردد، و مسئولین و مدیران دولتی و دولت در مقابل اختیارات و مسئولیتی که بر عهده‌دارند باید تان پاسخگویی مناسب و شفافیت عملکردشان را در مقابل ملت پاسخ‌خواه و نمایندگان منتخبشان را در داشته باشند و این پاسخگویی جزء از طریق نظارت و کنترل با استفاده از گزارش‌ها واصله در همه ابعاد آن ممکن نمی‌شود بدون تردید تعیین استراتژی دقیق و افزایش توان پاسخگویی نمایندگان مجلس متأثر از اطلاعات دریافتی به‌ویژه گزارش تفریح بودجه خواهد بود (سمیعی، ۱۳۹۱).

مطابق اصل ۵۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، دیوان محاسبات مکلف است به کلیه حساب‌های وزارتخانه‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و دستگاه‌هایی که به نحوی از انحاء از بودجه کل کشور استفاده می‌نمایند به ترتیبی که قانون مقرر می‌دارد، رسیدگی یا حسابرسی نماید که هیچ هزینه‌ای از اعتبارات مصوب تجاوز نکند و هر وجهی در محل خود به مصرف رسیده باشد (باباجانی، ۱۳۷۸).

به همین جهت دیوان محاسبات، حساب‌ها و اسناد مدارک را برابر قانون جمع‌آوری و گزارش تفریح بودجه هر سال را به انضمام نظرات خود به مجلس شورای اسلامی تسلیم می‌نماید گزارش تفریح بودجه به‌عنوان ابزاری برای اعمالشان نظارتی مجلس و وسیله‌ای برای اعمال نظارت پارلمانی می‌باشد. قطعاً در صورت ارائه و ارسال به‌موقع گزارش تفریح بودجه برای مجلس، این گزارش می‌تواند مبنای مناسبی برای ارزیابی عملکرد دولت و شاخصی برای بسیاری از اظهارنظرها و ارزیابی‌های فنی در مورد عملکرد دستگاه‌ها، شرکت‌های دولتی و وزارتخانه‌ها باشد که در این صورت صحت عملکرد دولت نیز بهبود خواهد یافت (سمیعی، ۱۳۹۱).

### □ صلاحیت عام مجلس در امر تصمیم‌گیری و قانون‌گذاری

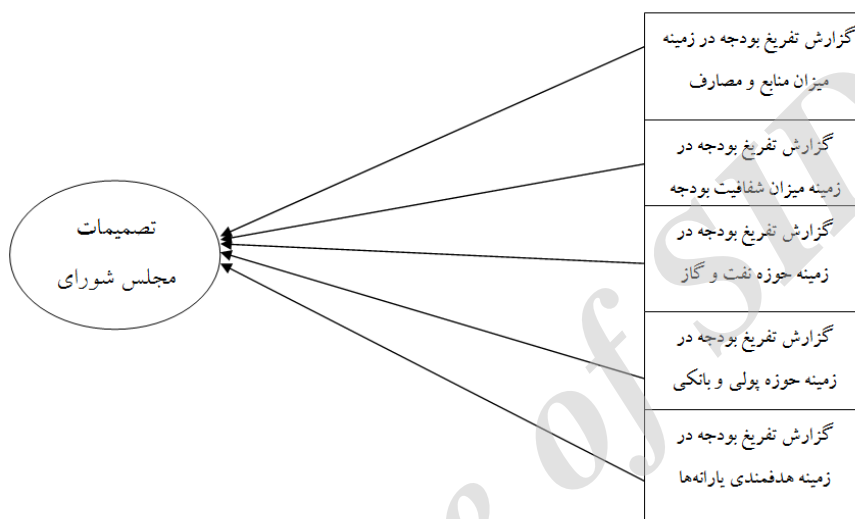
نظام حقوقی و سیاسی و ساختار حکومت ایران «جمهوری اسلامی» است (قانون اساسی، اصل ۱). به همین دلیل، امور کشور باید به اتکای آراء عمومی اداره شود (همان، اصل ۶) و بر اساس قانون اساسی حق مالکیت ملی، یک حق خدادادی است (همان، اصل ۵۶) که هیچ‌کس نمی‌تواند این حق الهی را از انسان، صلب کند یا در خدمت منافع فرد یا گروهی خاص قرار دهد. و ملت این حق خداداد را به شیوه‌های معین در قانون اعمال می‌کند. بر اساس اصل ۵۷ به‌منظور تقسیم‌کار و توزیع قدرت، اداره امور در سه بخش تقنین، اجرا و قضا به نحوی به نهادهای برخاسته از آراء مردم؛ یعنی مجلس شورای اسلامی، قوه مجریه و قوه قضائیه واگذار شده است. (حمیدیان، ۱۳۸۹).

در این زمینه پژوهش‌هایی صورت گرفته که در جدول زیر به صورت خلاصه بیان شده‌اند:

| نتیجه  | عنوان   | محقق                        |
|--|---|-----------------------------|
| نتایج نشان می‌دهد تفریغ بودجه در اعمال نظارت بر عملکرد مالی مؤثر بوده و اثر بخشی لازم را دارا می‌باشد.   | بررسی تأثیر گزارش تفریغ بودجه دیوان محاسبات کشور در اعمال نظارت بر عملکرد مالی دولت و اثربخشی بودجه‌های سالیانه | الماسی، دهگان، حیدری (۱۳۹۵) |
| نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین گزارش تفریغ بودجه و برنامه ریزی‌های آتی دولت رابطه معناداری وجود ندارد.   | بررسی نقش گزارش تفریغ بودجه در اعمال نظارت پارلمانی بر عملکرد دولت  | دانشفرد، قزلباش (۱۳۸۹)      |
| نتایج نشان می‌دهد اثر اقدامات دیوان محاسبات بعنوان دستگاه نظارتی تخصصی در ابعاد نظارتی و مالی برای پیشگیری از بروز انحرافات مالی، در جهت حفظ وصیانت از بیت المال و کاهش چشمگیر تخلفات مالی، در سطح دستگاه‌های اجرایی بخش عمومی بوده است  | عوامل مؤثر در پیش بینی، نظارت و پیشگیری از وقوع تخلفات مالی در دستگاه‌های بخش عمومی                             | نقی زاده، انهر (۱۳۹۳)       |
| به این نتیجه رسید که، گزارش تفریغ بودجه به عنوان ابزاری برای اعمالشان نظارتی مجلس و وسیله ای برای اعمال نظارت پارلمانی می‌باشد و می‌تواند ضمن شناسایی قوانین نادرست و ناکارآمد و جلوگیری از فزونی هزینه نسبت به اعتبار مصوب، بعنوان وسیله ای جهت استفاده مدیران در تصمیم گیری‌های مالی و بودجه ای مثر ثمر باشد | بررسی تأثیر گزارش تفریغ بودجه بر تصمیم گیری مدیران دستگاه‌های اجرایی در استان همدان                             | لطفی (۱۳۹۳)                 |

مدل مفهومی تحقیق

نمودار (۲) مدل مفهومی تحقیق



فرضیات تحقیق

هدف کلی و اساسی تحقیق، بررسی تأثیر گزارش تفریح بودجه بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی می‌باشد. با توجه به مدل مفهومی، فرضیات تحقیق به شرح زیر خواهد بود.

- ۱- تبیین نقش گزارش تفریح بودجه در زمینه میزان منابع و مصارف، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی اثر معناداری دارد
- ۲- تبیین نقش گزارش تفریح بودجه در زمینه میزان شفافیت بودجه، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی اثر معناداری دارد
- ۳- تبیین نقش گزارش تفریح بودجه در حوزه نفت و گاز، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی اثر معناداری دارد
- ۴- تبیین نقش گزارش تفریح بودجه در حوزه پولی و بانکی، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی اثر معناداری دارد
- ۵- تبیین نقش گزارش تفریح بودجه در زمینه هدفمندی یارانه‌ها، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی اثر معناداری دارد



### روش‌شناسی تحقیق □

نوع تحقیق کاربردی و روش آن توصیفی-پیمایشی می‌باشد. در این پژوهش داده‌ها به دو روش کتابخانه‌ای و میدانی جمع‌آوری شده‌اند. تعداد جامعه آماری ۲۹۰ نفر می‌باشد که با توجه به فرمول کوکران ۱۸۰ نفر به عنوان حجم نمونه به روش تصادفی ساده انتخاب شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات به منظور تجزیه و تحلیل از پرسش‌نامه محقق‌ساخته استفاده شده است. پرسشنامه تحقیق دارای ۲۰ سؤال بوده و شیوه‌نامه‌گذاری آن بر اساس طیف ۵ درجه‌ای لیکرت می‌باشد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

### روایی و پایایی پرسشنامه □

به منظور تعیین پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده و چنانچه بالاتر از ۰/۷ باشد، نشان‌دهنده پایایی مطلوب پرسشنامه می‌باشد. میزان آلفای کرونباخ هر بعد در جدول زیر بیان شده است:

جدول (۲) آزمون پایایی پرسشنامه

| آزمون پایایی مبتنی بر آلفای کرونباخ |              | متغیر/ فرضیات                                  |
|-------------------------------------|--------------|--|
| آماره آزمون                         | تعداد سؤالات |  |
| ۰/۷۴۱                               | ۴            | گزارش تفریح بودجه در زمینه میزان منابع و مصارف |
| ۰/۸۱۱                               | ۴            | گزارش تفریح بودجه در زمینه میزان شفافیت بودجه  |
| ۰/۷۵                                | ۳            | گزارش تفریح بودجه در زمینه حوزه نفت و گاز      |
| ۰/۸۰۱                               | ۳            | گزارش تفریح بودجه در زمینه حوزه پولی و بانکی   |
| ۰/۸۱۴                               | ۲            | گزارش تفریح بودجه در زمینه هدفمندی یارانه‌ها   |
| ۰/۸۰۹                               | ۱۶           | کل   |

## تجزیه و تحلیل داده‌ها

### بررسی نرمال بودن متغیرهای تحقیق

به منظور بررسی نرمال بودن داده‌ها از آزمون کلموگروف-اسمیرنف استفاده شده است، که نتایج حاصل از آزمون آماری فوق در جدول زیر آمده است.

جدول ۳) آزمون نرمال بودن متغیرهای تحقیق

| آزمون کلموگروف-اسمیرنف |            |             | متغیر/ فرضیات                                 |
|------------------------|------------|-------------|---|
| سطح معنی داری          | درجه آزادی | آماره آزمون |   |
| ۰۱۰۱                   | ۱۶۹        | ۰۲۱۰        | گزارش تفریح بودجه درزمینه میزان منابع و مصارف |
| ۰۰۷۸                   | ۱۶۹        | ۰۰۸۴        | گزارش تفریح بودجه درزمینه میزان شفافیت بودجه  |
| ۰۱۰۰                   | ۱۶۹        | ۰۰۳۰        | گزارش تفریح بودجه درزمینه حوزه نفت و گاز      |
| ۰۰۷۲                   | ۱۶۹        | ۰۰۵۲        | گزارش تفریح بودجه درزمینه حوزه پولی و بانکی   |
| ۰۰۸۵                   | ۱۶۹        | ۰۰۴۵        | گزارش تفریح بودجه درزمینه هدفمندی یارانه‌ها   |

با توجه به سطح معنی داری به دست آمده از آزمون کلموگروف-اسمیرنف برای متغیرهای تحقیق که بیشتر از سطح خطای آزمون ( $\alpha=0/05$ ) است؛ می‌توان فرضیه  $H_0$  آزمون را پذیرفت. بنابراین مقادیر مربوط به متغیرهای مذکور، از یک توزیع نزدیک به توزیع نرمال پیروی می‌کنند. در نتیجه جهت بررسی فرضیات، می‌توان از آزمون‌های پارامتریک استفاده نمود و در این راستا، از آزمون مقایسه میانگین‌ها (آزمون  $t$  یک طرفه)، استفاده شده است.

## آمار توصیفی تحقیق

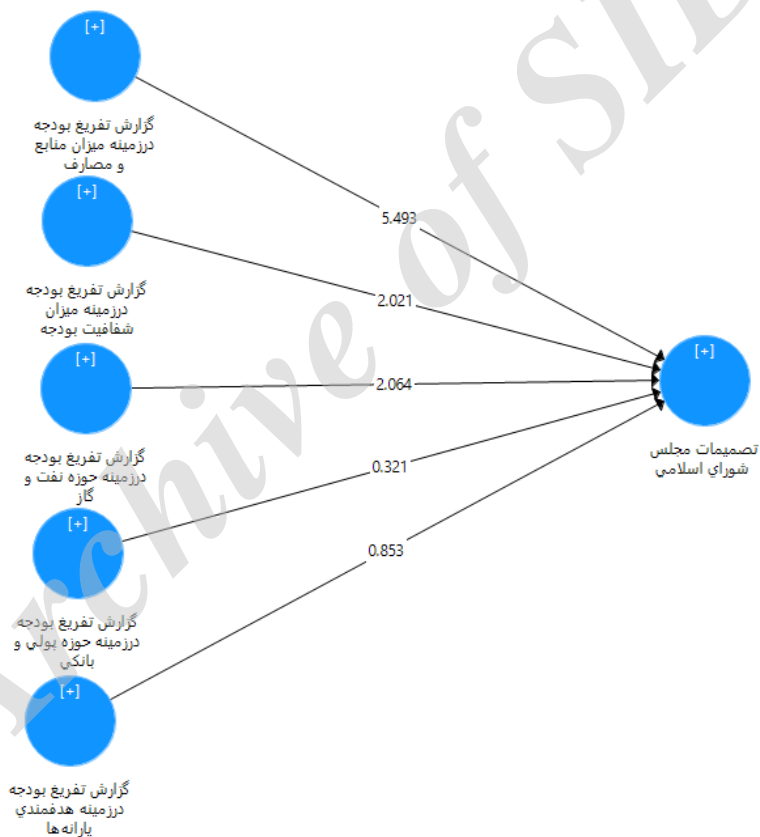
در جدول ۴ داده‌های جمعیت شناختی و میزان فراوانی مربوط به جنسیت، میزان تحصیلات، میزان سابقه و سن نشان داده شده است.

جدول ۴: آمار جمعیت شناختی داده‌ها

| جنسیت         | فراوانی | درصد | میزان سابقه    | فراوانی | درصد |
|---------------|---------|------|----------------|---------|------|
| زن            | ۴۱      | ٪۲۴  | یک دوره        | ۹۴      | ٪۵۶  |
| مرد           | ۱۲۸     | ٪۷۶  | دو دوره        | ۴۲      | ٪۲۵  |
| -             | -       | -    | بیش از دو دوره | ۳۳      | ٪۱۹  |
| میزان تحصیلات | فراوانی | درصد | سن             | فراوانی | درصد |
| لیسانس        | ۶۹      | ٪۴۱  | ۳۵-۴۵          | ۲۵      | ٪۱۵  |
| فوق لیسانس    | ۷۳      | ٪۴۳  | ۴۶-۵۵          | ۱۲۳     | ٪۷۳  |
| دکتری         | ۱۸      | ٪۱۰  | ۵۶ به بالا     | ۲۲      | ٪۱۲  |
| تحصیلات حوزوی | ۸       | ٪۰۶  |                |         |      |

### □ آمار استنباطی

در سؤالات حاضر ادعا شده است که بخش‌های مختلف گزارش تفریح بوده در تصمیمات مجلس تأثیرگذار می‌باشند. جهت عملیاتی نمودن بررسی این ادعا، پرسشنامه تحقیق حاضر، مبتنی بر یک معیار ۵ درجه‌ای می‌باشد. بنابراین، اگر هر یک از عوامل مطرح‌شده، از نظر پاسخ‌دهندگان دارای اهمیت باشند؛ باید به آن نمره‌ای بالاتر از ۳ (میانگین معیار ۵ درجه‌ای لیکرت) قائل شوند. در نتیجه، جهت آزمون فرضیات، میانگین پاسخ‌های ارائه‌شده توسط نمونه آماری، از طریق آزمون  $t$  با عدد ۳ مقایسه می‌شود. بر این اساس، فرضیه‌های پژوهشی تحقیق حاضر به شرح زیر است.



$$H_0: \mu_1 \leq 3$$

$$H_1: \mu_1 > 3$$

جدول ۵) نتایج آزمون سؤالات تحقیق

| نتیجه | سطح معنی‌داری | میانگین | آماره t | فرضیه  |
|-------|---------------|---------|---------|--|
| پذیرش | ۰/۰۰۰         | ۳,۶۶    | ۵/۴۹    | گزارش تفریح بودجه درزمینه میزان منابع و مصارف، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است. |
| پذیرش | ۰/۰۰۰         | ۳,۷۹۲   | ۲/۰۲    | گزارش تفریح بودجه درزمینه میزان شفافیت بودجه، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است.  |
| پذیرش | ۰/۰۰۰         | ۳,۵۹۵   | ۲/۰۶    | گزارش تفریح بودجه درزمینه حوزه نفت و گاز، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است.      |
| رد    | ۰/۲۸۹         | ۲,۹۰۸   | ۰/۳۲    | گزارش تفریح بودجه درزمینه حوزه پولی و بانکی، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است.   |
| رد    | ۰/۳۹۹         | ۲,۹۳۶   | ۰/۸۵    | گزارش تفریح بودجه درزمینه هدفمندی بارانه‌ها، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است.   |

### □ بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های حاصل از آزمون فرضیه اول تحقیق نشان داد که گزارش تفریح بودجه درزمینه میزان منابع و مصارف، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است. به‌طور مسلم، مهم‌ترین بخش گزارش تفریح بودجه، بخشی است که میزان منابع و مصارف بودجه‌ای را در طول دوره مالی موردنظر منعکس می‌کند. الماسی و همکاران (۱۳۹۳)، بر این باورند که بند منابع و مصارف در گزارش تفریح بودجه، برآیند جمعی بودجه سال بوده و می‌تواند استفاده‌کنندگان از گزارش را در دستیابی به یک نگرش کلی و مشترک، یاری نماید. اهمیت این بخش از آنجا ناشی می‌شود که اصولاً، بودجه و گزارش تفریح آن مبتنی بر درآمدها و هزینه‌ها بوده و توجه به این تفکیک، حاصل یک‌روند اساسی است. بر این اساس، در خصوص یافته‌های فرضیه اول تحقیق، می‌توان چنین استدلال نمود که اولاً، دیوان محاسبات در تهیه گزارش تفریح بودجه، ساختار اصلی بودجه ارائه‌شده از جانب دولت را رعایت نموده است و دوماً، نحوه تأمین بودجه و چگونگی هزینه نمودن آن از جانب دولت، برای نمایندگان اهمیت داشته و به آن توجه نموده‌اند. این یافته از آنجا قابل توجه است که احتمالاً، نمایندگان علاوه بر تأکید بر هزینه‌هایی که از محل بودجه انجام می‌شود؛ چگونگی تأمین این منابع را نیز پیگیری می‌کنند که می‌تواند به بهبود ساختار منابع بودجه‌ای در سال‌های آتی کمک کند. یافته‌های حاصل از آزمون فرضیه دوم تحقیق نشان داد که گزارش تفریح بودجه درزمینه میزان شفافیت بودجه، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است. شفافیت بودجه، منعکس‌کننده ساختاری است که مبتنی بر آن، برنامه درآمدها و مخارج دولت به‌صورت واضح به مجلس ارائه‌شده باشد. به‌عبارت‌دیگر، در این

بند از گزارش تفریح بودجه، دیوان محاسبات، درباره میزان صراحت بندها و اطلاعات منعکس شده در بودجه سالانه کشور، اظهار نظر می‌کند. در این خصوص، دانش فرد و قزلباش (۱۳۸۹)، خاطرنشان نمودند که گزارش تفریح بودجه به‌عنوان یک ابزار نظارتی بر عملکرد دولت محسوب می‌شود و میزان شفاف بودن بودجه، توانایی دستگاه‌های نظارتی را بهبود می‌بخشد. از این نظر، می‌توان یافته‌های فرضیه دوم را این‌گونه تفسیر نمود که حساسیت نمایندگان مجلس به شفاف بودن بودجه ناشی از تأکید آن‌ها بر نظارت دقیق بر عملکرد بودجه می‌باشد. چنین نظارتی را می‌توان هم در طول اجرای بودجه و به‌عنوان یک نظارت مستمر، متصور بود و هم پس از اجرای بودجه. یافته‌های حاصل از آزمون فرضیه سوم تحقیق نشان داد که گزارش تفریح بودجه در زمینه حوزه نفت و گاز، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است. این بخش از گزارش، بیشتر ناظر بر عملکرد وزارت نفت بوده منعکس‌کننده درآمدها، هزینه‌ها و پروژه‌های عملیاتی در این حوزه است. تأکید نمایندگان مجلس بر این بند از گزارش، احتمالاً به این دلیل است که یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین منابع بودجه در کشور، فروش نفت و گاز می‌باشد. به نظر می‌رسد که نمایندگان سعی می‌کنند با مدنظر قرار دادن منابع بودجه‌ای، راهکارهایی را برای جایگزینی و ایجاد تنوع در این منابع، پیدا کنند. رحیمی در سخنرانی مربوط به تفریح بودجه سال ۹۳ اذعان داشت که سهم منابع گاز و نفت نسبت به سال‌های پیشین کاهش پیدا کرده و در شرایط پسا تحریم می‌بایست مراقب باشیم که رفع تحریم‌های ظالمانه موجب افزایش وابستگی بودجه به نفت نشود. یافته‌های حاصل از آزمون فرضیه چهارم تحقیق نشان داد که گزارش تفریح بودجه در زمینه حوزه پولی و بانکی، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیری نداشته است. این نتیجه با یافته‌های الماسی و همکاران (۱۳۹۵) مغایرت دارد. حوزه پولی و بانکی، منعکس‌کننده ساختار تأمین منابع مالی و نرخ سود و تسهیلات بانکی می‌باشد که از طریق سیاست‌های پولی و مالی بانک مرکزی، هدایت می‌شود. یافته‌های فرضیه چهارم تحقیق، مبنی بر عدم توجه نمایندگان به گزارش تفریح بودجه در این حوزه، را می‌توان چنین استدلال نمود که احتمالاً، دیدگاه نمایندگان بر این اساس بوده است که اقدامات نظارتی و کنترلی در این حوزه را از طریق بانک مرکزی پیگیری کنند و رسیدگی مستقیم مبتنی بر گزارش تفریح بودجه را ضروری ندانسته‌اند. یافته‌های حاصل از آزمون فرضیه پنجم تحقیق نشان داد که گزارش تفریح بودجه در زمینه هدفمندی یارانه‌ها، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیری نداشته است. با توجه به اینکه مسئولیت اجرای دقیق قانون هدفمندی یارانه‌ها به عهده سازمانی به همین نام می‌باشد؛ به نظر می‌رسد که نمایندگان، در این خصوص حساسیتی نداشته‌اند و احتمالاً این بخش از گزارش تفریح بودجه، منعکس‌کننده مطالب کلی در خصوص عملکرد یک‌ساله دولت در این حوزه بوده است. بر اساس یافته‌های فرضیه مبنی بر اینکه گزارش تفریح بودجه در زمینه میزان منابع و مصارف، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است، به دیوان محاسبات کشور، پیشنهاد می‌شود که این به بخش از گزارش توجه بیشتری نموده و سعی کنند آن را به نحو جامع‌تر ارائه نمایند. بر اساس یافته‌های فرضیه دوم مبنی بر اینکه گزارش تفریح بودجه در زمینه میزان شفافیت بودجه، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است؛ به دولت و تنظیم‌کنندگان بودجه سالانه

کشور توصیه می‌شود که صراحت و شفافیت بودجه را در تنظیم بندهای آن به‌طور جدی مورد نظر قرار داده و از گنجاندن موارد مبهم، پرهیز نمایند. بر اساس یافته‌های فرضیه سوم مبنی بر اینکه گزارش تفریغ بودجه در زمینه حوزه نفت و گاز، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است؛ به استفاده‌کنندگان از گزارش تفریغ بودجه توصیه می‌شود که بندهای مربوط به عملکرد نفت و گاز را به‌صورت دقیق مدنظر قرار داده و چنانچه پیشنهادهای و راهکارهایی برای بهبود منابع بودجه‌ای دارند، آن را در روند تصویب بودجه مطرح نمایند.

بر اساس نتایج تحقیق پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

بر اساس یافته‌های فرضیه اول مبنی بر اینکه گزارش تفریغ بودجه در زمینه میزان منابع و مصارف، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است دیوان محاسبات می‌بایست گزارش جامع تری از منابع و مصارف بودجه ارائه دهد. زیرا اگر مردم کشور اطلاعات جامع تری نسبت به تصمیمات و هزینه‌های شکل گرفته داشته باشند، تعارض در میان مردم کاهش می‌یابد و مولفه اعتماد میان دولت و ملت مستحکم تر خواهد شد. ایجاد حس مشارکت در جامعه از بروز فساد و وابستگی به گروه‌های ذی نفع و سود جو جلوگیری می‌کند.

بر اساس یافته‌های فرضیه دوم مبنی بر اینکه گزارش تفریغ بودجه در زمینه میزان شفافیت بودجه، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است، دولت و تنظیم‌کنندگان بودجه سالانه می‌بایست هرگونه ابهامات در زمینه تفریغ بودجه را از بین ببرند و تمامی اطلاعات و هزینه‌ها به صورت دقیق و کامل ارائه شوند. سازمان در این زمینه می‌تواند از سیستم کنترل بودجه و مقابله با فساد درون سازمانی استفاده کند و هرگونه اقدامات عمده یا سهوی در زمینه ابهامات را از بین ببرد. بکارگیری نیروهای جوان و آموزش آن‌ها دقت در کار و ارائه گزارشات را افزایش می‌دهد.

بر اساس یافته‌های فرضیه سوم مبنی بر اینکه گزارش تفریغ بودجه در زمینه حوزه نفت و گاز، بر تصمیمات مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار است؛ به استفاده‌کنندگان از گزارش تفریغ بودجه توصیه می‌شود که بندهای مربوط به عملکرد نفت و گاز را به‌صورت دقیق مدنظر قرار دهند و اقدامات لازم برای دوران پسا تحریم را به منظور کاهش وابستگی به منابع نفتی را اعمال نمایند.

## □ منابع

- ۱- اصغر پور، م، (۱۳۸۹)؛ تصمیم‌گیری چند معیار، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۲- انواری رستمی، علی‌اصغر (۱۳۸۹)، طراحی نظام ارزیابی عملکرد دستگاه‌های اجرایی کشور، مرکز مطالعات بهره‌وری ایران، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۳- باباجانی، جعفر. (۱۳۷۸). ارزیابی مسئولیت پاسخگویی نظام حسابداری و گزارشگری مالی دولت جمهوری اسلامی ایران. رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۴- بوشهری، سید جعفر، (۱۳۸۹) حقوق اساسی تطبیقی، تهران: گنج دانش.
- ۵- پژوهان جمشید (۱۳۸۹). مالیه عمومی و تعیین خط‌مشی‌ها، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ پنجم، ص ۱۴.

- ۶- حسینی عراقی، سید حسین، (۱۳۹۰) کنکاشی در قوانین مالی و محاسباتی کشور. تهران: پژوهشکده امور اقتصادی.
- ۷- حمیدیان، حسن، (۱۳۸۹) نظارت بر قانون گذاری در ایران و ایالات متحده، تهران: نشر دادگستر.
- ۸- دانش فرد کرم اله و قزلباش حسن (۱۳۸۹). بررسی نقش گزارش تفریح بودجه در اعمال نظارت پارلمانی بر عملکرد دولت. نشریه حسابداری مدیریت. دوره ۳، شماره ۴.
- ۹- رایبیز، استیفن و سنزو، دیوید، (۱۳۷۹) مبانی مدیریت، اعرابی، سید محمد و حمید رفیعی، محمدعلی و اسراری ارشاد، بهروز، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ۱۰- سمیعی، عبدالمحمد، (۱۳۹۱)، تحلیلی از بودجه و نقش آن در نظام مالی دولتی، فصلنامه مدیریت دولتی، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ص ۳.
- ۱۱- شبیری نژاد، علی اکبر، (۱۳۹۰)، بودجه ریزی در ایران: بودجه و مجلس، انتشارات مرکز، پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چاپ اول ص ۷۱.
- ۱۲- عمید زنجانی، عباسعلی، فقه سیاسی، ج ۱، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۹۱.
- ۱۳- فرج وند، اسفندیار، (۱۳۹۰)، فراگرد تنظیم تا کنترل بودجه، انتشارات گلباد، ص ۱۹۳.
- ۱۴- فرزیب، علیرضا، (۱۳۹۰)، بودجه ریزی دولتی در ایران، مرکز آموزش مدیریت دولتی، ص ۲.
- ۱۵- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۹۱) مبانی حقوق عمومی، تهران: نشر دادگستر، ص ۷۱.
- ۱۶- گزارش تفریح بودجه، ۱۳۹۳، دیوان محاسبات کل کشور
- ۱۷- الماسی، حسن و داریوش حیدری (۱۳۹۳). بررسی تأثیر گزارش تفریح بودجه دیوان محاسبات کشور در اعمال نظارت بر عملکرد مالی دولت و ارتقاء کیفیت و اثربخشی بودجه‌های سالیانه، سومین همایش ملی سالیانه علوم مدیریت نوین، گرگان، انجمن علمی و حرفه‌ای مدیران و حسابداران گلستان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی‌آباد کت ول.
- ۱۸- مجموعه قوانین و مقررات برنامه‌بودجه، معاونت پشتیبانی امور مجلس، انتشارات سازمان برنامه‌بودجه، مرکز مدارک اقتصادی- اجتماعی. چاپ ششم، ۱۳۹۱، ص ۲.
- ۱۹- محقر، علی، امین ناصری محمدرضا (۱۳۸۰). تعیین و تبیین شاخص‌های ارزیابی تصمیمات مجلس شورای اسلامی. نشریه مدرس علوم انسانی، دوره ۵، شماره پیاپی ۱۹.
- ۲۰- مرکز تحقیقات و برنامه‌ریزی دیوان محاسبات کشور، ۱۳۸۸.
- ۲۱- مرکز تحقیقات و برنامه‌ریزی دیوان محاسبات کشور آشنایی با قوانین و مقررات ویژه مدیران، ذی‌حسابان و کارشناسان مالی دستگاه‌های اجرائی (۱۳۸۸).
- ۲۲- منتهی نژاد، صادق، (۱۳۹۱)، مجموعه محشای حقوقی، قانونی و مالی قانون محاسبات عمومی، مرکز آموزش و بهساز منابع انسانی دیوان محاسبات کشور، چاپ اول، ص ۲۹۶.
- ۲۳- مؤمنی، حامد. (۱۳۸۹)، نگاهی به نقش و جایگاه دیوان محاسبات در نظام پاسخگویی مالی کشور، فصلنامه دانش حسابرسی دیوان محاسبات کشور شماره ۱۵.
- ۲۴- الوانی، سید مهدی (۱۳۹۰)، مدیریت عمومی، تهران، انتشارات نی.
- ۲۵- الماسی، حسن؛ دهگان، محمود؛ حیدری، داریوش؛ (۱۳۹۵) بررسی تأثیر گزارش تفریح بودجه

دیوان محاسبات کشور در اعمال نظارت بر عملکرد مالی دولت و اثربخشی بودجه‌های سالیانه، دانش حسابرسی، سال شانزدهم، شماره ۶۳، صص ۳۵-۶۱

1. Australian Audit Office. (1985) "A Training Program for Audit Staff", Asian Journal of Government Audit, Available: [www.asosai/asosai\\_old/journal1985/a\\_training\\_programme\\_for\\_audit\\_staf.htm](http://www.asosai/asosai_old/journal1985/a_training_programme_for_audit_staf.htm).
2. Australian Audit Office. (1986) "General Statement On: Performance Audit, Audit of Public Enterprises, and Audit Quality", Australian Government Publishing Service, Canberra.
3. Hwang ching-lia and masoud, abu md (2007) "MODEM-methods and applications", New York: berlin Heidelberg.
4. Hwang ching-lia and Yoon, Kwangsum (2008) "MODEM-methods and applications", New York: berlin Heidelberg.
5. National Audit Office of United Kingdom (1989) "Management in Government Auditing: Management Policies and Approaches", International Journal of Government Auditing.
6. State Audit Office of Finland (2001) "Audit Profile: The State Office of Finland", International Journal of Government Auditing, vol.28, NO.4.

Archive of SID